

סימן א'

קונטרס

"גר שמל ולא טבל"

בחורף שנת תר"ח נסע רבה של ירושלים הגאון ר' שמואל סלאנט זצ"ל לחו"ל לאסוף כספים לטובת הישוב המתחדש. ולמלא מקומו מינה את אחד מדייני בית דינו הגאון ר' אשר לעמיל בהג"ר אברהם זצ"ל.

באותה עת אירע המעשה הידוע עם גר הצדק שמל ביום ג', ובשבת עדיין לא התרפא ממילתו ועל כן לא טבל. והורה הגרא"ל, שכיון שעדיין לא טבל הרי הוא עדיין אינו יהודי, ומוזהר על "יום ולילה לא ישובותו". ועל פי הוראתו חתם הגר את שמו בשבת בין מנחה למעריב.

פסקו עורר פולמוס גדול בעולם התורני, ועל זה באו מלכים נלחמו במו"מ של הלכה.

ידועה תשובתו של הגאון ר' יעקב עטלינגר זצ"ל בעל "ערוך לנר" שהדפיסה בספר תשובותיו "בנין ציון" לדחות את דעתו של הגרא"ל. אלא שהגרא"ל כתב תשובה ארוכה לאשש את פסקו, וב"בנין ציון" הובאה כשהיא מקוצרת. כאן נביא את התשובה בשלמותה כפי שהודפסה ב"שומר ציון הנאמן". בקונטרס זה השתדלנו לרכז את כל התשובות והדעות הידועות בנידון.

א

תשובת הגאון ר' אשר לעמיל בהג"ר אברהם זצ"ל

(נדפס בהמשכים בקובץ התורני "שומר ציון הנאמן" חוברות קנ"ד-קנ"ח, אלטונה תרי"ג)

נולד כפה"ג בפוזנא בין השנים תק"ס-תק"ע לאביו הגאון רבי אברהם ב"ר שלמה זלמן. ויצק מים על ידו של הגאון ר' שלמה זלמן מפוזנא בעל "חמדת שלמה", ומדבריו בתשובתו זו ניתן להבין שלמד גם אצל הגרע"א שכן הוא מכנהו בכינוי "אדמו"ר". נשא לאשה את בתו של הגר אברהם מרגליות אב"ד ומ"מ בעיר פרוישטאט בעמח"ס "ברית אברהם" על תהלים (פיטרקוב תרנ"ט), ונתמנה לאב"ד בעיר גאלין מחוז קאליש בפולין.

בשנת תר"ג נצטוו בחלומו לעלות לארץ ישראל, ובסוף חודש ניסן אותה שנה יצא לדרך עם שני אחיו ובני משפחותיהם, אחרי טלטולי דרך רבים הגיעו לאר"י בתחילת תמוז תר"ד.

דיין מומחה ה', ורבים משאינם בני ברית היו משחרים לפתחו לדון לפניו. ומנהגו ה' לקבל טענות מיום שני ולהוציא את פס"ד ביום חמישי, והטענות שה' מקבל מיום חמישי ה' פוסק ביום שני.

בהיותו בירושלים קידש מלחמה נגד המסיונרים ששרצו אז לרוב בעיה"ק, ועמד בפרץ נגדם בכל כוחו ומרצו, עד שהם החליטו לשים קץ לחייו. באחד הלילות התגנב משומד אחד לביתו ושם רעל בסמי הרפואה שה' רגיל לשחות.

מלבד תשובתו זו עוד נדפסה ממנו (בספר "בית לאבות", ירושלים תרס"ה) תשובה אחרת בענין גט על תנאי. וכן חתום על פסק דין של ב"ד ירושלים משנת תרי"ט (הובא בקובץ "מגנוי ירושלים", סדרת "זכרון לחובבים הראשונים" חוברת י"ז ע' 44). דרשתו שדרש לפני בני עירו טרם עלייתו ארצה נדפסה בקובץ "הדרום" ניו יורק תשל"ב חוב' ל"ד. בשו"ת הרי"מ מגור חאה"ע סימן כ"ו ישנה תשובה אליו בזה"ל: "יצו ה' את הברכה לכבוד אהובי ידידי הרב המאה"ג חריף ובקי הצדיק חכם ושלם מו"ה אשר לעמיל נ"י ד"ץ דעיה"ק ירושלים. אד"ש דברות קדשו הגיעני...".

על מצבת קברו שבשפולי הר הזיתים חרות:

"פ"ג. הרב הגדול אשר ה' מנהל לעדת ה', דיין מצוין לעדת אשכנזים אשר בפה עיה"ק תוב"ב. מו"ה אשר לעמיל בהרב אברהם ז"ל אב"ד דק"ק גאלין. נלש"מ יום ד' לח' כסלו תרי"א."

אגודת החכמים

וראה עוד אודותיו ואודות משפחתו ב"ספר היחס" ירושלים תרפ"ט. ב"תולדות חכמי ירושלים" ח"ג ע' 225-6, ובחלק ד' מילואים לח"ג ע' 67. בקובץ התורני "האחד" שנה א' חוברות ה'-ז'. ובספר "הפוח שער".

ל"ה 1274567

למדנו רבינו בעובדא דאתא לידן פעה"ק ירושלים תו' יום ג' כ"ג לירח אדר שני שנת תר"ח העבר לפ"ק, נימול א"י אחד שבא הנה ממדינת מאראקא לשם גירות בפנינו בד"צ דקהל אשכנזים הי"ו, וקיבל עליו המצות בדין וכדחה"ק, ובש"ק שלאחריו עדן לא היה נתרפא ממילתו ולא טבל. עודנה, הגידו לי לאמור מזריזותו במצות, איך הוא נזהר בשכיתת שבת. הגם שהוא עודנה בכלל חולה שאב"ס אינו מניח לגוי להבעיר אש בכיתו. והשכתי להם, לדעתי, לא מיבעיא שמותר לו לעשות מלאכה בשבת, אלא אפי' מחויב ומוזהר על יום ולילה לא ישבותו וחייב לעשות מלאכה בשבת, כ"ז שלא טבל לשם גירות. וכה עשו השומעים למשמעתי, והלכו אצל הגר והגידו לו בשמי כן בש"ק לאחר תפלת המנחה וכן עשה, כי כתב איזה אותיות. ויהי ביום המחרת כאשר נשמע הדבר בעה"ק ת"ו פה, צווחו עלי חכמי ספרד וחכמי אשכנזים הי"ו על דבר חדש הלזו אשר לא נשמע מעולם, אחרי שכבר קבל עליו כל המצות בשעת מילה, וכבר נימול ועומד ומצפה בכל יום לטבול לכשיתרפא, שיהי מותר לו לחלל וכש"כ שיהי עליו חיובא ומצוה לחלל ש"ק, והמה זוכרים כמה גרים שנימולו פעה"ק ת"ו ולא נשמע כזאת, ומנין לי לחדש דבר אשר לא שערם הראשונים. והשכתי להם, אולי מקום הניחו לי להתגדר בו.

ואמינא טעמא דידי. האמנם מהראוי הי' להתייעץ בזה עם חכמי ורבי עיה"ק פה הי"ו טרם נעשה המעשה, אמנם מחמת כי כבר הי' אחר תפלת המנחה לעת ערב, ובין כך יצא ש"ק, ובעיני הי' הדבר פשוט שאין כאן איסור כלל, ומכש"כ דלית בי' דורא איסורא דאורייתא ובדרבנן עבדינן עובדא כו', וכש"כ שלענ"ד אין כאן איסור לא דאורייתא לא דרבנן, כ"א מצוה בחילולו ש"ק. אחרי שמעכת"ה אמרתם מכח סברא, אמנם לדעתי אינו כן אב"ע סברא אב"ע גמרא. איבע"א סברא, כיון דקיי"ל כחכמים וכו' יוחנן יכמות דף מ"ו דאינו גר עד שימול ויטבול, וכמ"ש הרמב"ם פי"ד מהל' איסורי ביאה ובטוש"ע יו"ד סי' רס"ח, וכיון דקיי"ל כרשב"ל סנהדרין דף נ"ח ע"ב גוי ששבת ח"מ דכתיב יום ולילה לא ישבותו, וארבינא אפי' בשני בשבת, וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ' עשירי מהל' מלכים דין ט'. אלא דפשטא

דהש"ס משמע מיחה בידי אדם, דאזהרתן זו היא מיתתן, ודעת הרמב"ם דוקא בז' מצוות ב"נ ב"ד ממיתין עליהם כשידינו תקיפה, אבל בגוי ששבת ב"ד מכין ועונשין אבל אין ממיתין שאינה בכלל שבע מצוות ב"נ יעו"ש בכ"מ. והרי כ"ז שלא טבל אינו גר, ועדיין הוא ב"נ כאשר יבואר, א"כ במאי נפקע ממנו מצות יום ולילה לא ישבותו שנצטוו עליו, והאיך יוכל לפטור א"ע ממצוה שנצטוו בו כמה שיהי' גר ויהי' לו דין ישראל לאחר שיטבול, הלא לדעת הרמב"ם ז"ל שם בהלכה י"ג מפרכסת מותר לישראל ואסור לב"נ משום אבר מן החי, דבכ"נ במיתה תליא רחמנא ולא בשחיטה (דלא כהרשב"א יעו"ש בכ"מ), היעלה על הדעת שיהי' מותר לו להקל על עצמו לאכול מפרכסת קודם הטבילה, כיון דעדיין ב"נ הוא ולא גר, וא"כ מה לי קולא זו דמפרכסת, או קולא זו להתירו לעבור על מה שנצטוו יום ולילה לא ישבותו, וא"כ אדרבה לרומעכ"ת שרוצים להקל לעבור על מה שנצטוו להביא ראי'.

נחזור לענינינו. הא סברא, כיון שעדיין אינו גר מנ"ל להקל עליו ולהפקיע מעליו המצוה שנצטוו עליו יום ולילה ל"י כ"ז שלא הוסר מעליו שם בן נח. ואיב"ע גמרא, עפ"י שנים ושלשה עדים יקום דבר, דמצינו בש"ס דקאמרי בהדיא בגר שמל כ"ז שלא טבל עדיין נכרי הוא לכל דבר. ביבמות דף מ"ו ע"א בההיא עובדא דרחב"א איקלע לגבלא וחזא לבנות ישראל דמעברי מגרים שמלו ולא טבלו, וחזא דמזגי עכו"ם יין ושתו ישראל כו'. וא"ל ר' יוחנן, צא והכרז על בניהם שהם ממזרים, דר' יוחנן לטעמי' דאמר לעולם אינו גר עד שימול ויטבול וכיון דלא טבל נכרי הוא, ועל יינם משום יי"נ משום לך לך אמרי' נזירא כו'. וההוא עובדא גופא מיייתי לה הש"ס גם כן במס' ע"ז דף נ"ט ע"א, וקאמר עליו ג"כ האי לישנא, וכיון דלא טבל עכו"ם הוא. והכי איתא בברכות דף מ"ז ע"ב, אהא דתנן התם והעכו"ם אין מזמנין עליו, פשיטא, ומשני, בגר שמל ולא טבל, וכדאמר ר"י אינו גר כו', וכיון דלא טבל גוי הוא, יעו"ש. הרי לך שלשה עדים נאמנים דגר שמל ולא טבל, ה"ה גוי גמור, ור"י ציוה להכריז על בניהם בפומבי ובפרהסיא שהם ממזרים, ולא חש שעיי"ז יתערבו וישאו ממזרות ובנותיהם יקחו ממזרים, אלמא דאפי' לחומרא אנו מטילין עליהם חומר ישראל, ומשמע אפי' למ"ד בפ"ב דקידושין קהל גרים אקרי קהל, דהא אחד שינויא קידושין דף ס"ז ע"א מוקי ר"י לסתמא דמתניתין דהלכתא פסיקתא שם כר' יהודא עיי"ש, ושם ביבמות דף מ"ז ע"ב טבל ועלה ה"ה כישראל לכל דבריו, דאי הדר ב"י אח"כ הוי ישראל מומר וקידושיו קידושין, הא קודם טבילה משמע דאין חוששין

לקידושיו כלל אפי' להצריכה גט לחומרא. ואין לומר דכל הנהו דאמרינן דכ"ז שלא טבל גוי הוא, מיירי דווקא בשלא רצו לטבול, משא"כ בנ"ד דעומד ומצפה להתרפאות ולטבול, דא"כ אדמפליג במתניתין דברכות בין כותי לגר שמל ולא טבל, ליפלוג בגר גופא בין אינו רוצה לטבול לרוצה לטבול, דמזמנין עליו. והא עובדא דבני גבלא ע"כ ברצונם לטבול מיירי, דהרי התוספות והרא"ש בפ"ב דע"ז דף ס"ד ע"ב סד"ה אין מפקדין כו' הוכיחו מהך עובדא דמגע גר שמל ול"ט מותר אפי' בשתי' מדלא אמר ר' יוחנן שיינם י"נ מחמת מגע הנך גרים שמלו ול"ט, אלא ודאי משום דלבו לשמים וקבל עליו כל המצות אין מגעו אוסר יעו"ש, ואי בשלא רצו לטבול ולהתגייר כד"ת א"כ האיך קרו להו לבו לשמים כיון דהדרי בהו ואינם רוצים לטבול והאיך יהי' עדיף מגר תושב.

והנה הר"ן ז"ל שם בפ"ב דע"ז חולק על התוס' והרא"ש, וס"ל, דגר שמל ול"ט גרע מגר תושב, דג"ת מקבל מהשתא, וקבלה דגר אינה אלא אלאחר שיטבול, ומה שלא הקפיד ר"י על יינם משום יי"נ, אפשר, אע"ג דמעברין מינייהו מקפידין היו על מגען יעו"ש. והוא מחלוקתן בב"י בי"ד רס"י קכ"ד ע"ש.

ואיכא למידק ל"ל להר"ן ז"ל לדחוק ולומר שנוהרין היו ממגען שהוא דוחק גדול, דמשמעוהא דהש"ס דבני גבלא הוי ס"ל כרבי אליעזר ורבי יהודה שם ביבמות דבמילה לחוד סגי, מדאמרינן ור' יוחנן לטעמי' דאמר אינו גר עד כו', משמע דבני גבלא הוי ס"ל דבמילה לחוד הוי גר גמור, וא"כ בוודאי לא היו מקפידין על מגען לסברתם, טפי הו"ל להר"ן ז"ל לחלק בפשיטות דשאני הך עובדא דבני גבלא דכשקבלו עליהם כל המצות בשעת מילה אדעתא לקיימם מעתה ומעכשיו תיכף ממילה ואילך ולא אלאחר שיטבלו, דהא אינהו הוי ס"ל דא"צ טבילה כלל, וא"כ שפיר י"ל דבכה"ג עדיפי מגר תושב שאין מקבל רק ז"מ, ואינהו כבר קבלו כל המצות ולבם לשמים, משא"כ לדידן השתא דקיי"ל כחכמים דאינו גר עד שימול ויטבול, שפיר י"ל דקבלה דגר שאינו מעתה ומעכשיו אלא אלאחר שיטבול גריעי מגר תושב. וצ"ל דס"ל כיון דהך קבלה מעתה ומעכשיו הוי בטעות למאי דקיי"ל דאינו גר עד שיטבול ג"כ, א"כ הך לאו כלום הוא ודמי כאלו לא קבל עדיין כלום, ושפיר הו"ל לר"י לאסור יינם משום מגען כיון דאין כאן קבלת מצות כלל ודאי גרע מגר תושב, ולכך נדחק לתרץ דמקפידין היו על מגעו מ"מ.

הרי דמבואר לדעת הר"ן ז"ל, אע"פ שקבל עליו כל המצות לקיימם מעתה ומעכשיו בשעת המילה, כיון דקיי"ל דאינו גר עד שיטבול, הוי קבלה בטעות וכאלו לא קבל עליו עדיין כלל. ובוזה יובן דהתוס' והרא"ש מביאין הך מעשה דרבינו יצחק שם בגר שמל וטבל, אלא שלא טבל כראוי, ונמצא כבר קיבל עליו כל המצות לקיימם משעת טבילה ואילך, אך שבאמת היתה שגגה בטבילה שלא היתה כראוי, דהא הקבלה צריך להיות קודם הטבילה כדאיחא ביבמות דף מ"ז ע"ב וכיו"ד סי' רס"ח ע"ש. והר"ן ז"ל שם מביא הך מעשה גופא דרבינו יצחק בגר שמל ול"ט כלל ע"ש, ולכאורה נפ"מ לענין קבלה, שזה כבר קבל קודם הטבילה וזה דלא טבל כלל עדיין לא קבל כלום. ולהנ"ל א"ש דהר"ן ז"ל לא דקדק בזה כלל כיון דפשיטא ל"י דקבלה בטעות הוי כאילו לא קבל מעולם כלל וא"כ נפ"מ לדינא.

אגור תוספות

הגהות

(פה האריך הרב וצ"ל בדברי פלפול הרבה, אבל קצר היריעה מהכיל לכן לא הדפסנו רק סוף התשובה שנוגע לדינא. הערת הגר"י עטלינגר)

והנה אחרי כותבי זאת ראיתי שכבר עמד בחקירה זו, בגר שכבר קבל עליו מצות בפני ב"ד של שלשה ועדיין לא מל ול"ט אם יכול לקדש אשה עכשיו אלאחר שיטבול בס' המקנה במס' קידושין ד"ה מ"י דמזדקקי ל"י הני תלתא כו', וכתב שם דסתמא דמתניתין וסוגיא דיבמות טבל ועלה כו' משמע דאינו בר קידושין כלל קודם טבילה, והטעם, דאע"ג דלא בעינן ב"ד במילה וטבילה, עכ"פ בעינן שני עדים כו', ואע"ג דמשמע דוקא ב"ד, ל"ה בידו, אבל עדים הוי בידו דבקל יוכל להזמין עדים, מ"מ כיון דקיי"ל דבר ולא חצי דבר, וכ' התוס' ב"ק דף ע' ע"ב (צ"ל ב"ב דף נ"ו ע"ב ד"ה אלא כו' דכב"ק שם אדרבא דחו התוס' פי' הרי"ף ע"ש) דאפי' לרבנן דפליגי אדר"ע וס"ל דבר אפי' חצי דבר, מ"מ צריך שיועיל עדותן לאיזה דבר (כגון עידי אכילת פירות שנה אחת דמהני עכ"פ לשלומי פירא), דאל"כ הוי חצי עדות, א"כ כיון דבקבלת מצות בלא טבילה אינו מועיל כלום זה בלא זה לכך בעינן דוקא עדים מאותן ת"ח שהיו בשעת קבלת המצות גם במילה וטבילה כדי שיעידו כולו דבר. והיינו דקאמר דאפי' לאחר קבלת מצות בפני ג' אפ"ה ל"ה בידו, דמי יימר דמזדקקי ל"י הני תלתא דייקא, דאע"ג דבקל יכול להזמין עדים בעלמא, אבל הכא כיון שצריך אותם עדים עצמן שקבל בפניהם דוקא מי יימר דמזדקקי ל"י הני תלתא, והא דאמרינן ביבמות מי לא טבל לקריו, היינו משום דהו"ל כידוע לב"ד, כמ"ש התוס' יבמות דף מ"ה ע"ב ד"ה מי לא כו' עכת"ד יעוי"ש.

ועפ"י הדברים האלו נלענ"ד לישוב קושי' הרמב"ן על הרי"ף. דהנה הרי"ף ז"ל כתב בפ' החולץ שם, דהא דאר"י גר צריך שלשה, ה"מ לכתחילה, אבל בדיעבד כו' עיי"ש. ופשטות דבריו מורין שדעתו ז"ל דאפי' בקבלת המצות שלשה אינה לעיכובא, אלא לכתחילה בעינן ג' וכן במילה וטבילה. והקשה עליו הרמב"ן ז"ל בחידושי שם מסוגיא דהכא, דא"כ היכי אמרינן דהוי דשלכ"ל דל"ה בידו משום דמי יימר דמזדקקי ליה כו' כיון דבדיעבד סגי בלא ב"ד והביאו אדמ"ו זצ"ל בספרו הנחמד בחשו' ר"ע יעו"ש. ולהנ"ל א"ש, דהרי"ף לשיטתו לק"מ, די"ל דנקט תלתא משום דלכתחילה בעי' ב"ד, אבל עיקר דל"ה בידו משום דבעי' הני תלתא דוקא, וזה לא הוי בידו להרי"ף לשיטתו בכ"ב בפ' חזקת הנ"ל, כיון דאין עדותן מועיל לשום דבר הוי שפיר חצי דבר וחצי עדות אף לרבנן.

ולפי"ז ממילא מוכח דכ"ז שלא טבל עדיין מוזהר על יום ולילה לא ישבותו, דאל"כ חו לא הוי קבלת המצות ומילה חצי דבר דכבר הועיל עדותו לענין ששוב אינו מוזהר על עשה דיום ולילה לא ישבותו.

אמנם מדברי המהרש"א בח"א פ"ב דשבת דף ל"א ע"א בעובדא דהאי דאתא לקמי' דהלל, ואמר גירני ע"מ שתשימני כ"ג כו' משמע לכאורה היפך, ע"ש שהקשה הא אין מקבלין גרים משום שולחן מלכים. וחי', דגיירי' ל"ד, אלא למדו תחילה עד דידע דגר א"א להיות כה"ג, ואח"כ גיירי', ואי משום דגוי שעסק בתורה ח"מ י"ל כיון שבא להתגייר שרי ללמדו תורה, עכ"ל, ע"ש. וא"כ אפשר דה"ה דמותר לשמור שבת כראוי כיון שבא להתגייר, דבסוגיא דסנהדרין ובהרמב"ם הנ"ל משמע דבכ"נ שבת ועסק התורה שווין.

אבל בס' תשו' ר"ע אייגר (מהדו"ק) זצ"ל השיג על המהרש"א הנ"ל ע"ש בסימן מ"א שכ' דעיקר קו' כבר הקשו התוס' יבמות דף כ"ד ע"ב ד"ה לא כו', ושם דף ק"ט ע"ב ד"ה רעה כו', ותיצו דבטוח הי' הלל דסופו לש"ש, הרי דס"ל להתוס' דגיירו קודם שלמדו, א"כ אודא ראיית המהרש"א, דאחר הגירות אף דעדיין ל"ה לש"ש, מ"מ בדיעבד הרי זה גר ומותר ללמוד תורה ובסוף קיבל הגירות לש"ש, וקצת מוכח להיפוך, דאסור ללמוד קודם הגירות מדלא תי' כמ"ש המהרש"א. ואי משום דלישנא משמע דמיד גיירו, מ"מ היא גופא קשיא על הלל אמאי סמך על בטחונו שסופו יהי' לש"ש, אמאי לא המתין לגיירו עד שילמוד עמו ויתברר כוונתו לש"ש, א"ו דאסור

ללמדו מקודם. ויש לדחות קצת, עכ"פ אזדא ראי' המהרש"א ואין בכחי להתיר עכ"ל, עיי"ש.

והנה הגם שנשאל הגאון הנ"ל בערל שבא להתגייר וא"א למולו שם במדינה מחמת שהוא נגר חוק המלך ובקש מהם ללמדו תחילה, ולילך אח"כ למדינה שהרשות נתן להתגייר, יע"ש שע"ז השיב כנ"ל, מ"מ מהוכחתו נשמע ג"כ לנ"ד בגר שמל ולא טבל עדיין, דאל"כ אכתי תקשה דהי' לו להלל למולו וללמדו תורה עד והזר הקרב וכו', דאז יתברר לו שכוונתו לש"ש ואח"כ הי' לו לטבלו לשם גירות, דהא גיירי' משמע כדת וכראוי וקיי"ל דאינו גר עד שימול ויטבול, א"ו דקודם טבילה הגם שכבר נימול, ג"כ אסור ללמוד תורה וה"ה לשמור שבת, וללמדו תחילה רק זה הפסוק והזר הקרב וכו', דזה אפשר שמותר משום שהוא צורך גירותו, י"ל שהי' ירא שיפרוש לגמרי ולא ירצה להתגייר כלל.

אמנם בעיקר הוכחתו של הגאון הנ"ל בעובדא דידי' יש לפקפק, עפ"י מ"ש הג' ז"ל בעצמו שם בספרו בסי' מ"ב בשם ס' "עוללות אפרים" מאמר שצ"ב ובשם הלבוש, בענין ברכת להכניסו שמילה חיצונית הוא סיבה למילה פנימית מערלת לב וכשימול ערלת לבבו אז יהי' חדרי לבו פתוחים להבין ולהשכיל ע"ש, וא"כ קודם המילה לבו ערל ואטום ולא יועיל לו לימוד התורה, וכיותר אפ"ל דבטחונו של הלל שיהי' סופו לש"ש הי' רק בלימודו תורה אחר הגירות, הגם שהי' שלא לש"ש, מ"מ כיון דבדיעבד הוי גר מעליא, והוי מצוה ועושה בעסקו בחורה והמאור שבה יחזירו למוטב ויהי' סופו לש"ש, אבל כמה שילמוד קודם טבילה וכש"כ קודם המילה, הגם שי"ל דמותר ללמד תורה אחר שבא להתגייר כדעת המהרש"א, מ"מ, עכ"פ הוי אינו מצוה ועושה, וכזה לא הי' בטוח שיחזירו המאור שבה למוטב. ואפשר שלזה נתכוין הג' ז"ל במ"ש ויש לדחות קצת כנ"ל. אמנם הרי סיום דברי הגר"ע ז"ל, דעכ"פ אזדא ראי' המהרש"א, ואין בידו כח להתיר בעסק התורה והי"ה לגר שמל ול"ט, וה"ה להתיר לו לשבות בשבת, אין בכחו להתיר.

שוב ראיתי במדרש רבה ס"פ אלה הדברים על פסוק ויאמר ה' אל משה ראה החילותי כו', ואריב"ח, גוי ששמר את השבת עד שלא קבל עליו את המילה חייב מיתה, למה, שלא נצטווה עליה. ומה ראית לומר גוי ששימר את השבת חייב מיתה אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן, בנוהג שבעולם, מלך ומטרונא יושבין ומסיחין זע"ז, מי שבא ומכניס א"ע בינוחם, אינו ח"מ, כך

השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנאמר ביני ובין בני ישראל, לפיכך גוי שבא ומכניס עצמו כיניהם, עד שלא קבל עליו לימוד ח"מ. רבנן אמרו, אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע, לפי שלא נצטוו גוים על השבת, תאמר אם הם עושים אותה, אתה נושא להם פנים. א"ל הקב"ה, מן הדבר הזה אתה מתיירא, חייך אפי' הם עושים כל מצוה שבתורה אני מפילן בפניכם, מנין, ממה שקרינו בענין ראה החילותי כו' עכ"ל. הרי משמע להדיא בשקבל למול אע"פ שלא מל ול"ט אינו ח"מ.

אמר החכם

אמנם כבר אמרו רז"ל בירושלמי פ"ב דפאה והובא בהרשב"ם ז"ל כ"ב דף ק"ל ע"ב, דאין למדין הלכה מפי מדרש או אגדה ותוספתא כו' ואפי' במקום שאין המדרש חולק על התלמוד שלנו. ויעוין בתוספות יו"ט פ"ה דברכות מ"ד ובשו"ת נודע ביהודא מ"ת חיו"ד סי' קס"א ד"ה ומה שרצה כו' מה שהשיב להגאון מוהרי"ף זצ"ל. וז"ל: מה ענין המדרש אצל התוספתא, התוספתא עיקרה להלכות וזה הי' תחילת כוונת מחברם ורבי חייא ורבי אושעיא המה יסדוהו, וכל מגמתם לדיני התורה, ולכן במקום שאין סתירה בדברי הגמרא סומכין על התוספתא, אבל המדרשים והאגדות עיקר כוונתם על המוסר ועל הרמזים ועל המשלים שבהם, והכל עיקר הד"ת, אבל אין עיקר כוונתם על פסקי הלכות, לכן אין למדים מהם כלל. ויפה כ' התוי"ט פ"ה דברכות הנ"ל בד"ה ואם הבטחתו כו', עכ"ל יעו"ש. ומה גם כאן דגלוי לעין כל דהמדרש חולק על הש"ס שלנו ממ"ש למה ח"מ, שלא נצטוו, וגם המשל שמביא ולא אמר בפשוטו מדכתיב יומם ולילה ל"י, ואזהרתן זו היא מיתתן כדאי' בהש"ס דילן סנהדרין דף נ"ח ע"ב הנ"ל. וגם ממ"ש תאמר אם הם עושים כו', מאי ס"ד, אחרי שהזהירו למיתה מקרא דלא ישבותו.

וגם, לפי המשל והטעם של המדרש משמע דבשבת ביום חול דלא שייך האי טעמא דמלך ומטרונא ל"ל כה. ובש"ס דילן א"ר כהדיא דאפי' בשני בשבת כששוכת ח"מ (הן אמת שיש מקום אתי ליישב דברי חכז"ל דלא ליסתרו אהדדי עפמ"ש בס' המקנה פ"ק דקידושין בתוס' דף ל"ז ע"א ד"ה ממחרת כו' לישב קו' המפרשים שהקשו האיך שמרו האבות את השבת הא ב"נ ששבת ח"מ, יעויין בפרשת דרכים דרוש א'. ותי' דהי' להם דין ישראל לקולא עי"ש. [ומזה מוכח כדברינו, דהרי האבות מלו וטבלו וקבלו עליהם וקיימו כה"ת כולה והי' לבם לשמים, ואעפ"כ אי לא הי' להם דין ישראל לקולא ג"כ עדיין היו מוזהרין על אזהרת יום ולילה ל"י וה"ה בגר שמל ול"ט]. ולענ"ד אפשר ליישב קושייתם עפימ"ש בס' טורי אבן במס' תגיגה

דף ג' ע"א ד"ה שהי' תחילה לגרים כו', דמוכח מקראי דהאבות יצאו מכלל ב"נ מדאזהר רחמנא לאברהם אבינו ע"ה שלא ישא שפחה ונכרית, כדדרשו רז"ל יבמות דף ק' ע"ב מקרא, ולכלל ישראל לא באו, מדנשא עמרם ליוכבד, ומדאמר אע"ה אחותי ב"א ע"ש באורך). ותי' בס' הנ"ל, דב"נ לא הוזהרו כ"א יום ואח"כ לילה לא ישבותו, אבל לילה ויום מותר, ולכך שפיר שמרו האבות שבת כמו שאנחנו שומרים לילה ויום, שזה לא נאסר לב"נ מקרא דיום ולילה ל"י, יעו"ש. ולפי"ז י"ל דמ"ש בגמרא ב"נ ששבת ח"מ, היינו בשבת יום ולילה שלאחריו, וזה ילפינן מקרא דיום ולילה ל"י, והיינו אפי' בשני בשבת דקראי סתמא כתיב, ובזה גם המדרש מודה, דטעמו משום דאזהרתו זו מיתתו, אבל לילה ויום שלאחריו דלא מוכח מקרא דהוזהרו עז"א במדרש הנ"ל דאעפ"כ חייב מיתה, מהטעם ומשל דמלך ומטרונא הנ"ל, וזהו באמת דוקא בליל ויום ש"ק דווקא, אבל ביום חול דליתא לה"ט, מותר לב"נ לשבות לילה ויום שלאחריו. ובזה מדוקדק מ"ש בגמרא גוי ששבת ח"מ, ובמדרש אמר גוי ששימר את "השבת", הידוע, ולזה בקבלה שקיבל עליו למול ולטבול הואיל ולבו לשמים, כבר הותר לו להכניס ראשו בין מלך ומטרונא, אבל לא הותר לו עדיין להקל ולהשליך מעליו מן אזהרתו מה שהוזהר עליו בפי' בתוה"ק לשבות יום ולילה שאחריו, אפי' בשני בשבת, כ"ז שלא מל וטבל, דכ"ז שלא טבל, עדיין ב"נ הוא למה שהוזהר בפירוש.

ולפי"ז אין מקום לפלפל בנ"ד שכבר קבל עליו מצות ונימול כבר ועומד ומצפה שיתרפא ויטבול ולבו לשמים שמותר לו לשבות עם ישראל ליל ש"ק ויומו שלאחריו. ותירוץ המקנה על קו' המפרשים הנ"ל א"ש גם לדברי המדרש כיון דהאבות מלו וטבלו וקבלו וקיימו כל המצות, בודאי הותר להם לשמור את השבת, דהיינו ליל ש"ק ויומו, ואין זה סותר למאי דהוכחתי לעיל מדברי המקנה, דקודם טבילה אינו רשאי לשבות דא"כ ל"ה חצי דבר כנ"ל, דשפיר י"ל דקבלת המצות לחוד מהני שיהי' מותר לו לשמור את השבת לילה ויום, ואפ"ה קאמר שפיר בגמרא מי יימר דמודקקי ל"י הני תלתא, משום דהמילה בלא טבילה הוי חצי דבר.

אמנם הגרע"א בספרו כבר שדא ב"י נרגא בדברי המקנה ע"ש בס"ס קט"ו, כתב תוכחת מגולה להמחזיקים בביחם משרחת בברית שמחזקת עצמה להתגיר ונהגת בכל דבר כמו ישראלית דהוי מהב"ע, דהיא שובתת בשבת לש"ש והיא אסורה לעשות כן, דב"נ ששבת ח"מ כו' ע"ש. ובסוף ספרו שם בהשמטות לסימן קכ"א הנ"ל כתב שאחר זמן רב נדפס מהג' ר' פנחס זצ"ל

^{למחצית השנייה} [בעמה"ס ס' המקנה ס' פנים יפות עה"ת, כתב בפ' נח דאזהרת יום ולילה ל"י ^{הוא} היא רק שלא יהיו שובתים כל היום ולילה שאחריו כו' ע"ש, ולפ"ז אין צריך ^{למחצית השנייה} למחות בשפחות שלנו מלשכות בשבת כיון שעושין מלאכה בע"ש ובמ"ש. ואולם לענ"ד אין קיום לדברי הגאון הנ"ל, דא"כ עדיין יקשה לרש"ל כו' ע"ש.

ועוד יל"ד ע"ד המדרש, כיון דבקרא נאמר ביני ובין בני"י, הא פשיטא דבקבלה למול ולא מל עדיין דלא יכנה בשם ישראל, והאיך אפשר להכניס ראשו ביני ובין בני"י ולומר קבל לאו דוקא, אלא ר"ל קבל ומל, ה"נ י"ל דר"ל עד שלא קבל ומל וטבל כדינו דשלשתן מעכבין להלכה.

^{אמר חכמים} סיומא דהדין פסקא, אחרי שבגמ' אמרין להדיא בג' מקומות דכ"ז של"ט גוי הוא, והוכחנו מתוס' יבמות דף מ"ו ע"ב ד"ה כי פליגי כו' דאין בו שום צד להקל עליו קצת מכל הגוים דעלמא קודם שטבל, והוכחנו מדברי הר"ן ז"ל במס' ע"ז דאפי' קבל עליו בשעת מילה תיכף ומיד לקיים כל המצות מעתה ומעכשיו הוי קבלה בטעות והוי כלא הי', ועליו נאמר בגמ' כיון דל"ט גוי הוא, ומכש"כ שאמרנו לו בפירוש שהקבלה הוא אלאחר שיטבול, והוכחנו מדברי התוס' ע"ז דף נ"ד, ומש"ע יו"ד סי' קכ"ד דאפי' למילי דרכנן לאסור במגעי סתם יין בשתי', ועל ס' המקנה כבר שדא ב"י נרגא הגרע"א ז"ל אין בידינו כח להתיר לו כ"ז שלא טבל לשמור את השבת בלתי ראי' ברורה.

ואחרי כי הודו לי חכמי ספרד הי"ו דאם עושה מלאכה בשבת ודאי אינו עושה איסור דפשיטא דאינו מוזהר עדיין על שבת, רק לפ"ד בשמירתו שבת הוא עובר אעשה ידי' יום ולילה ל"י, אשר כפי הנשמע עבר אעשה זו יותר משלש שנים אשר הוא פעה"ק ת"ו כנשמע לי כעת שאפי' בעש"ק לא הדליק וישב בחושך כליל ש"ק, והי' נזהר אפי' במלאכה קלה, ולסברתם שאמרו, מסברא דנפשי' כבר יצא מכלל ב"נ ולכלל ישראל לא בא, בלתי שום ראי' להוכיח שאינו מוזהר עוד על עשה זו אם אומר לא יהי' אלא ספיקא, הלא ספיקא דאורייתא לחומרא. ואפילו לדעת הרמב"ם דספק מה"ת לקולא זהו לישראל נאמרה דיליף לה מלא יבא ממזר כו' הא ספק ממזר יבא, ולא לב"נ, ומן הסברא ספק מן החורה לחומרא, ולחד גי' מודה הרמב"ם. גם הוכחנו למעלה מדברי המקנה שכ' ליישב בו דעת הרי"ף דקבלת המצות כל זמן שלא טבל הוי חצי דבר וחצי עדות מוכח דעדיין מוזהר על לא ישבותו. ולזה

הבא להתיר בנ"ד שמותר לגר שמל ול"ט אפי' במצפה שיתרפא ויטבול לשמור שבת או לאכול מפרכסת לדעת הסוברים דלהרמב"ם מותר לב"נ, עליו להביא ראיה ולסתור ראיות שלנו ולסמוך על דברי המקנה דדוקא על יום ולילה הוזהרו, ולא על לילה ויום. הנה מלבד מה שהקשה בעצמו מהתוס' סנהדרין דף נ"ט ע"א ויישבו, והגר"ע ז"ל דחה ישובו כנ"ל, לענ"ד גם מדברי התוס' והרא"ש והרשב"א יבמות דף מ"ח ע"ב שהקשו על פירש"י דס"ל דגר תושב מוזהר לשבות בשבת דגבי גר תושב חלול שבת הוי בכלל ע"ז דמחלל שבת כעובד ע"ז, והקשו כל הראשונים עליו מהא דארש"ל ב"נ ששבת ח"מ ע"ש וא"כ האיך אפ"ל דג"ת מוזהר על השבת — מוכח דלא כס' המקנה, דאין לומר דקושייתם רק להוכיח דמחלל שבת אינו בכלל ע"א, דאין זה במשמעות לשונם, ואפ"ל, זה גם רש"י מודה דבגוי לא הוי מחלל שבת בכלל ע"ז, דהא בפירוש הוזהר על לא ישובתו, רק בג"ת ס"ל כן לרש"י ז"ל, וע"ז הקשו מגוי ששבת ח"מ, הרי דס"ל בגוי ששבת ח"מ היינו לילה ויום דומיא דש"ק ששומרים אנחנו עם ה', א"כ הוי תרתי דסתרי אהדדי, כיון דהוזהר על לא ישובתו, האיך אפשר לומר דמוזהר לשבות בשבת, הרי דל"ס כסברת המקנה הנ"ל. והגם דבחי' הרשב"א ז"ל יבמות דף ע"א כתב ליישב קו' התוספות יבמות דף מ"ו ע"ב הנ"ל דס"ד דכיון שמל ול"ט כבר יצא מכלל גוי הגם של"ט ולא בא עדיין לכלל ישראל, והיינו כסברת החולקים עלי בזה כנ"ל, מ"מ הרי דבריו אינו אלא דהוה אמינא לומר כן, לכן איצטריך מיעוטא דתושב ושכיר בפסח. וגם בזה לא ניחא להו להתוס', אבל למסקנא מנ"ל לעשות מחלוקת, למעט במחלוקת עדיף, אחרי שהתוס' כתבו להדיא דגוי גמור הוא וכפשטי' דהש"ס הנ"ל.

* * *

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

יד שלמה [נוסבאום]: ספר זכרון >>קבצים וכתבי עת, ספרי זכרון ויובל; תלמוד בבלי; <<(3){0} עמוד מס:

תשובת הגאון ר' יעקב עטלינגר זצ"ל

(נדפס בקובצו "שומר ציון הנאמן" סימן קנ"ח. ובספר תשובותיו "בנין ציון" סימן צ"א)

הוצאת
מכון תלמוד תורה

הרה"ג רבי יעקב יוקב עטלינגר נולד לאביו המופלג ר' אהרן בשנת תקנ"ח בעיר קארלסרוה, ולמד אצל הרה"ג ר' אשר וואלערשטיין בנו של ה"שאגת ארי". שם חיבר את ספרו הראשון "ערוך לנר" עמ"ס סנהדרין "ושם נתברך גבולו בתלמידים רבים" כלשון בנו בהקדמתו לספר ע"ל על סנהדרין. בשנת תקצ"ו נתמנה לרב בקהלות אה"ו מהקהלות המיוחסות ביותר באירופה.

בשנת תר"ה התחיל להוציא לאור את השבועון "שומר ציון הנאמן" בשפה הגרמנית, וכדו — שבועון בלשון הקודש, זה שבלשון הקודש הי' קובץ תורני.

חיבר את הספרים: "בכורי יעקב" על הלכות סוכה ולולב, ספר "ערוך לנר" על מסכתות ר"ה, סוכה, יבמות, סנהדרין, מכות, כריתות ונדה, שאלות ותשובות "בנין ציון" וספר "מנחת עני" עה"ת. וכן נדפסו ממנו הרבה דרשות שדרש בזמנים שונים. נלב"ע בשיבה טובה ביום א' דחנוכה תרל"ב.

ראה אודותיו בארוכה בספר "או"ה למושב" עמודים 114-124.

הוצאת
מכון תלמוד תורה

ב"ה אלטאנא, יום ו' כ"ו אייר תר"ט לפ"ק.

להרה"ג וכו' מ"ה אשר לעמיל נ"י הגאב"ד דק"ק גאליץ וכעת משכן כבודו בירושלים עיה"ק חוב"ב.

כחב מעכ"ת נ"י וז"ל... ועוד האריך מעכ"ת נ"י בהראותו רוב חריפותו ובקיאותו לחזק דבריו האלה.

תשובה: פסק מעכ"ת נ"י — שגר שמל ולא טבל אסור לשמור שבת מפני שעדיין אינו גר ולא יצא מכלל בן נח — אשר לא חשו לו חכמי ירושלים נ"י — חקרתי בשאר מקומות שמקבלין גרים, ונאמר לי שמעולם לא הקפידו על זה שלא ישמור הגר שבת קודם טבילה. ולכן נתתי אל לבי למצוא טעם לזה אחרי שלכאורה פסק הרב [זצ"ל] מוסד על אדני הדין והאמת. אבל א"ע ראיתי שהדין עם המנהג דבבר, מצד הסברא יהי' מתנגד אל השכל אחרי שמילת הגר נקרא ברית שמברכים

עליו כורת הברית כדאמרינן שבת (דף קל"ז) וגם שבת נקרא בריח כדאמרינן שם (דף קל"ב), איך נאמר אחר שנכנס לברית האחת יהי' מוכרח להפר ברית האחרת שכת הקב"ה עם ישראל מקיימי מצוותיו. ולכן נלענ"ד דאף שעדיין לא נכנס לכלל ישראל גמור עד שטבל, מ"מ משעה שנכנס לברית מילה כבר נבדל מכלל ב"נ.

¹²³⁴⁵⁶⁷ ואגד החכמה

וכעין זה כתבו החוס' בכריתות (דף ט') אמה דאמרינן שם דאבותינו נכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים, ויליף מילה ממה דכתיב כי מולים היו כל העם היוצאים. וכתבו החוס', ואע"פ שאותן שהיו נמולים בימי אברהם לא מלו אותם ביציאת מצרים, מ"מ מעיקרא כשמלו עצמן מלו ליכנס בכרית המקום וליבדל משאר אומות, וגם כי עתה טבלו, עכ"ל. הרי בפ"י שכבר קודם טבילה, ע"י מילה לבד נכנסו לברית, ועי"ז נבדלו משאר האומות, וא"כ גם גר זה שמל ולא טבל דמי לזה שנכנס לברית ועי"ז נבדל משאר האומות ועל כן אין עליו עוד מצות יום ולילה ל"י של ב"נ.

¹²³⁴⁵⁶⁷ תוס' 1234567

ולכן לא בלבד שמותר לגר כזה לקיים שבת אלא אפשר לצדד ג"כ שחובה עליו לקיים, ע"פ מה שכתבתי בספרי "ערוך לנר" ביבמות (דף מ"ו) בתוס' ד"ה כי פליגי לתרץ קושיית החוס' שם שהקשו, לר"ע ל"ל חושב ושכיר למעט גר שמל ולא טבל מפסח, חיפוק ל"י דאינו גר עד שימול ויטבול. ותירצתי, דשפיר צריך קרא, כיון דפסח אכלו במצרים לאחר שמלו, וטבילה לא הי' עד מ"ת, א"כ ה"א דגם לדורות יאכל גר שמל ולא טבל מפסח, לכן צריך קרא למעט. והנה בשבת (דף פ"ז) אמרינן דעל שבת נצטוו ישראל במרה, וכן מוכח מהכתובים שכבר קיימו ישראל שבת קודם שכאו להר סיני, שהרי הספור של המן שעליו נאמר עד אנה מאנתם, הי' קודם סיני כמבואר (שם), וכיון דטבילה לא הי' עד סיני, ע"כ קיימו ישראל שבת כשמלו ולא טבלו, אף שב"נ מזהר על יום ולילה ל"י (וכבר העיר על זה בס' פ"ד פ' בשלח ע"ש), וע"כ צ"ל או שגזו"כ היא שלענין שבת יצאו מכלל ב"נ, ונילף משם כמו דהוי גמרינן גם לענין פסח אי ליכא מיעוט, או כאשר כתבו שע"י שנכנסו לברית מילה נכנסו ג"כ לברית שבת, או אם נאמר כאופן השני, ששתי הבריתות כאחת נחשבו חייב לקיים שבת.

ולכן לענ"ד יפה נהגו שלא לכופ' לגר שמל ול"ט לעשות מלאכה בשבת. ואם צדקתי במה שכתבתי במקום אחר (בקובץ "שומר ציון הנאמן" חוברת קנ"ח) שצווי שביתת ישראל ואזהרת שביתת ב"נ אינם מעניין א', שבזה תלוי בל"ט מלאכות ובוזה תלוי במלאכת טורח ויגיעה, מצאנו אפילו למי שלבו נוקפו לומר שגר שמל ול"ט מותר לקיים שבת, פשר דבר על ידי שיעשה מלאכת יגיעה שאינה מל"ט מלאכות כגון שישא משא ברשות היחיד.

* * *

ג

פסק הגאון רבי שמואל סלאנט זצ"ל

נולד ע"י ביאליסטוק ביום ב' שבט תקע"ז. עם הגיעו למצוות נשא לאשה את בתו של הג"ר זונדל מסלאנט, והי' ידידו של הגר"י סלנטר. למד כשנתיים בישיבת וואלוז'ין ולעתים הי' מרצה בה שיעורים. באדר תר"א עלה ארצה ומאז הי' רב ומנהיג ירושלים עד יומו האחרון. לפני מותו צוה שלא להספידו ושלא לחרות על מצבתו שום תוארים. מחדושי תורתו ותשובותיו לא שרד כמעט מאומה. מעט מהוראותיו וחידושי נדפס בקובץ התורני "הר המור" חוברת ו' ירושלים תשמ"ד.

נלב"ע בן צ"ג שנים ביום כ"ט אב תרס"ט. ראה אחדותיו בספר "תולדות חכמי ירושלים" ח"ג ע' 273 וב"אינציקלופדי" לחכמי ארץ ישראל" ח"ג ע' קמ"ד.

כפי שנזכר, לא הי' הגרש"ס באותה עת בירושלים. ובשובו לעיה"ק התלונן גם הוא על פסקו של הגרא"ל. ובכתביו נמצא כתוב שגר שמל ולא טבל אסור לו לחלל שבת, וראיתו מדברי הרשב"א ביבמות דף ע"א ע"א.

וזה לשון הרשב"א שם בד"ה אלא: "לא תויי גר שמל ולא טבל, וקסבר אינו גר עד שימול ויטבול. קשיא לי: א"כ היינו עכו"ם, ואעפ"י שמל הרי הוא כערל דהו"ל כערבי מהול. וליתא, דשאני הכא דמילתו לשם יהודית, ואעפ"י שלא נגמר גירותו מ"מ כבר התחיל ונכנס קצת בדת יהודית שאינו צריך אלא טבילה", עכ"ל הרשב"א.

עוד מחדש שם הגרש"ס, שהיהדות מתחילה עם המילה, אלא שקודם שטבל יש לו רשות לחזור, ולאחר שטבל נעשה גר למפרע. וא"כ אין צריך לחלל שבת משתי פנים: מצד שנעשה גר למפרע, ומצד שהחלול שבת הרי זה כחזרה וכאילו עוקר את המילה, עכ"ד.

(הערת הגאון ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי ב"תולדות חכמי ירושלים" חלק ד', מילואים לחלק ג' ע' 67).

נהצרת המלכיה"ד: הנה סתם הגרי"מ טוקצינסקי ולא פירש היאך הביא הגר"ש סלאנט ראי' מדברי הרשב"א הללו שגר שמל ולא טבל הוי ישראל גמור; דלכאורה דברי הרשב"א יכולים להתפרש לאידך גיסא (ואף שהגרא"ל לא הזכיר את דברי הרשב"א, מ"מ יש להביא ראי' משם). וכוונת הרשב"א היא: שמכיון שהמילה היתה לשם יהדות חל על מעשה כריתת הערלה שם וקיום מצות מילה, ושוב לא הוי כערבי מהול, אבל ודאי אינו ישראל גמור עד שגם יטבול, וצ"ע].

אגודת התורה

1204567

* * *

ד

תשובת הגאון רבי יהוסף שווארץ זצ"ל. (נדפס בספרו שו"ת "דברי יוסף" סימן כ"ד)

נולד בגרמני' בשנת תקס"א או תקס"ה, ועלה לא"י בשנת תקצ"ג. חיבר ספרים רבים בכל מקצועות התורה, מהם נדפסו שלשה ספרים בלבד: "תבואות הארץ" בעניני ארץ ישראל, שו"ת "דברי יוסף", וספר "פרי תבואה" בדרך פרדס.

אגודת התורה

על גדלו בתורה, זהירותו ודקדוקו במצוות תעיד מצבתו עלי' חרות:

אגודת התורה

"מאנה הנחם כי רחצה שב עד דכה, פה בקרן זוית התורה מונחת, חכמה וצדק יחד על עפר נחת, מאור לארץ ולדרים, נותן בינה לתועים, יוסף איננו כי לקח אותו אלקים, מעשיו הבריקו כשוהם וצבע מפה שלו שחור, קדש שם שמים בגלוי ובסתור והשיב מפתאים אחור, הרב הגדול פטפט ביצרו צדיק ונשגב מו"ה יהוסף שווארץ בהרב מור' מנחם ז"ל. מעמח"ס "דברי יוסף" וספר "תבואות הארץ".
נלביע ט' שבט עת הפדיון תרכ"ה"

(וראה עליו עוד בספר "תולדות חכמי ירושלים" ח"ג ע' 236 ושם מציין לתולדותיו שנכתבו ע"י המו"ל של ספרו "תבואות הארץ" ואשר נדפסו בראש הספר).

שאלה כ"ד: בשנת תר"ח בחדש אדר נתיחד גר צדק פה עה"ק ונימל ביום ג'. וביום השבת הסמוך בא לו שליח בית דין מקהל אשכנזים וצוה לו בשם הב"ד (כחש לו, כי לא היה בדעת ובהסכמת הב"ד כ"א דעת יחידי מא' מהדיינים) שמוכרח לעשות מלאכה ביום ש"ק כי נכרי ששבת חייב מיתה. וימאן הגר ויאמר, הלא כמה

שנים אני נשמרתי מלעשות מלאכה ביום ש"ק, וק"ו כעת אשר אני כבר זכיתי להכנס תחת כנפי השכינה שכבר אני נמול שלא אעשה מלאכה. ויאמר השליח שבגזרת ב"ד ובכח התורה מוכרח אתה לעשות מלאכה, וכל זמן שלא טבלת עדיין אינך בכלל יהודי, כי מל ולא טבל אינו גר, וא"כ בכלל נכרי אתה ונכרי ששבת ח"מ. ועל כרחו הוכרח לכתב, וכתב שמו בלשון וכתב העמים, וכתב בדמע, שככה על מה אנה ה' זאת לידו לחלל שבת. ולמחרתו נודע הדבר בעיר בין ת"ח, והתרעמו על הדיין הנ"ל והטיב חרה להם. וכמעט בקש הרב ראשון לציון וכל חכמי קהל הספרדיים הי"ו לגזור עליו נזיפה, והוא עמד במרדו לאמר, כל זמן שלא טבל הרי הוא נכרי ונכרי ששבת ח"מ. וכל הראיות שהביאו לו לסתור דבריו דחה בב' ידיו. עד שבעזר הא"ל אני סתירתי דבריו ולא היה לו עוד פתחון פה והודה ובוש שחטא והחטיא.

דהיינא מאחר שכבר נימול אף שלא טבל — לענין שבת הוא כישראל, ואף שלשאר דינים איננו כישראל עד שטבל. שבשתי מצות נזכר בתורה "ק תיבות ברית ואות, במצות מילה ובמצות שבת. ומאחר שנימול שיש לו אות וברית מילה, מצוה וחיוב עליו לקיים ג"כ מצות שבת. וזה לשון מדרש רבה לסדר אלה הדברים בפסוק ויאמר ה' אל משה ראה החלותי: ואמר ר' יוסי בר חנינא גוי ששימר את השבת, עד שלא קבל עליו את המילה, חייב מיתה, למה, שלא נצטווה עליה. ומה יש לומר גוי ששימר את השבת ח"מ. אמר רחב"א אמר ר' יוחנן בנהוג שבעולם, מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו ח"מ (כתמיה), כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה, שנאמר, ביני ובין בני ישראל, לפיכך כל גוי שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קבל עליו לימול ח"מ, עכ"ל. לשון זה ראה ברורה כשמש שמאחר שמל אע"פ שלא טבל (כי במילה וטבילה אינו מכונה בשום גוי נכרי כי הוא ישראל ממש לכל דבריו) מותר ומחויב הוא לשמור שבת.

ודע מה שאמרינן במסכת סנהדרין דף נ"ח ע"ב, ואמר ר"ל: נכרי ששבת ח"מ, שנא' יום ולילה לא ישבתו וגו', שם הכוונה אחרת שבני נח מצווים שתמיד יעסקו במלאכתם, ואסור להם שיום שלם ולילה שלם יחבטלו ממלאכה, ולא מטעם שנזכר במדרש הנ"ל לפי שנאמר ביני ובין בני ישראל שמשמע שאסור לו דוקא לשבות יום שבת שלנו, אולם טעם הש"ס מטעם יום ולילה לא ישבתו, אפילו איזהו יום שיהי' בשבוע אסור לו להחבטל שלא יעשה שום מלאכה, וזה שאמר רבינו אפי' ב' בשבת (אין ספק שצ"ל אפי' יום א' בשבת שהוא יום שביתה יום אידם, שאין כוונת הש"ס גוי ששבת ח"מ יום שבת קדש של ישראל, כ"א אפי' יום שבת שלהם, כ"א המעתיק והמדפיס שנה את טעמו וכתב וגרס יום ב' בשבת, מטעם יראה ופחד).

והרמב"ם פ"י ה"ט מהלכות מלכים (א) הסב הלשון נכרי ששבת ח"מ לכוונה השלישית זו"ל: עכו"ם ששבת אפי' מימות החול אם עשהו לעצמו כמו שבת ח"מ, ואצ"ל אם עשה מועד לעצמו וכו', הכונה שבדה מלכו חוקים ומשפטים שאין ב"נ מצווה בהן חוץ מז' מצוות שלו ח"מ. ולא נודע בבירור מה הוא ככלל מלאכה לבני נח, כי בתורה ק"ק לא נזכר כ"א חרישה וקצירה והבערת אש, והן מלאכות שהצדוקים מודים בהן כנזכר במס' הוריות דף ד' ע"ב ואיזהו מלאכה יעשה בשבת כדי שלא יהי' חייב מיתה.

לדעתי, על פי מדרש הנזכר שאסור לגוי לשמר שבת כישראל, די לו אם יעשה מלאכה שהיא אסורה לנו לעשות בשבת אחת מל"ט מלאכות, מהן או מתולדותיהן שאסורים מדאורייתא. וגם הזכיר לשון גוי ששימר את השבת, שמורה שמירה ממש כמו שנצטוו ישראל שלא לעשות שום מלאכה מל"ט מלאכות כמו שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת שנאמר דוקא אחר מתן תורה שנצטוו בסיני בכל ל"ט מלאכות, ולא אמר גוי ששבת, שהיא מורה שביתה סתם, ולא מורה על שמירת שבת בכל דקדוקיה ופרטיה, כמו וישבתו העם ביום השביעי (שמות ט"ז ל'), הכונה שלא יצאו חוצה ללקוט המן אבל לא

(א) שם ברמב"ם ריש פ"י בן נח ששגג בא' ממצותיו פטור מכלום וכו', בד"א, בשגג אחת ממצוות ועבר בלא כוונה, כגון שכעל אשת חבירו ודמה שהיא אשתו או פנויה, אבל אם ידע שהיא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו אלא עלה על לבו שדבר זה מותר לו וכו', הרי זה קרוב למזיד, ונהרג, ולא חחשכ להם לשגגה, מפני שהיה לו ללמוד ולא למד, עכ"ל. יש לדקדק, הלא ע"ס האמור במס' מכות דף ט' ע"א מוכח, אף שאבימלך ידע בבירור שאשת איש אסורה לב"נ, אלא שחטא על מה שלא למד לבני מרינתו דרך ארץ, שלא ישאלו לאורחים הבאים לעירם אשתך אחותך היא, אף שהיתה שגגה גדולה לאבימלך, שהרי שאל לאברהם ואמר אחותי היא. א"כ לדברי הרמב"ם פטור הוא, ולדברי הש"ס הוא חייב שהיה לו ללמוד דרך ארץ. והרמב"ם הסב דברי הש"ס שהיה לו ללמוד לכוונה אחרת כפשוטו, שהיה לו ללמוד דיני מצותיו שלא יכשל ולא ישגה בטענת אומר מותר, ולא מפרשו על דרך הש"ס שהי' לא ללמוד דרך ארץ.

אולי הרמב"ם למד דין זה מק"ו, ומה שגגת ד"א מביאתו לחיוב מיתה, כ"ש שגגת אומר מותר, ומה שלא כתב שצריך ללמוד ד"א, כי אין כוונת הש"ס שכן נח מצווה ללמוד ד"א, כי אפי' ישראל אינו מצווה על זה, כי אם כוונת הש"ס, דרך ארץ אשר כהעדר ידיעתו יוכל לחטוא במצות אשר עליו, שאם היה אבימלך למד דין אשת איש עד חכליתו היה יכול לדעת שבאופן זה שבמקום שיושביה להוסיף אחר זנות לא יש סמיכה על דברי האיש האורח שאמר על אשה אחת אחותי היא, כי ודאי ירא לנפשו לומר האמת אשתי היא פן יהרגוהו, וא"כ שגגה זאת שדומה לאבימלך שהיא פנויה קרובה למזיד היא, ואינו דומה לשאר שגגות, כמו שנחלק לו כלילה אשתו באשת חבירו שהוא פטור.

הנה עיקר כוונת הש"ס שהיה לו ללמוד, אין הכוונה דרך ארץ ממש, כ"א דיני מצותיו כמו שכח הרמב"ם, ובכלל ג"כ דרך ארץ, אשר ע"י יגיע לדעת אמיתת הדין שאם היה להם ד"א ודאי לא ישאלו אשתך היא, וכדאי לא היה אברהם ירא לומר לאחר זמן שהיא אשתו, ולא היה נכשל בה אבימלך. אכן מאחר שאין להם ד"א הוכרח לשקר, וא"כ העדר ד"א שלהם היתה סיבה שנכשל אבימלך.

שמרו שבת קודם מתן תורה. (ב) אולם ע"פ דברי הש"ס הנזכר לעיל ששכיתת יום א' אסור לב"נ מטעם יישוב העולם שמצוה לעבוד ולעסוק בסדר ישוב העולם, ויום ולילה א' לא ישבות לשבת בטל, צריך לעשות דוקא מלאכה שהיא בגדר לישוב העולם, חרישה וקצירה זריעה פנין וכדומה, (לכן השתמש הש"ס בלשון נכרי ששבת ח"מ, ולא אמר כלשון המדרש ששמר את השבת, כי אין זה תלוי בשמירה, ר"ל, שלא יעשה שום מלאכה שאסורה לישראל, כ"א שצריך לעשות מלאכה ששייכת לישוב העולם. ואם בדרך משל כותב ומוחק וצובע וכדומה, אף שלא שמר את השבת לא קיים מצות יום ולילה, כי אם שצריך לעשות מלאכת ישוב העולם זריעה קצירה בנין, וכוונה ששבת מלעשות מלאכות שעליו לעשות לישוב העולם).

והנה המרעיש המזכר שהכריח את הגר לכתוב בשבת בין כך ובין כך שגה ברואה וטעה והטעה, הלא ע"פ מדרש הנזכר מאחר שנימול הרי הוא לענין שבת כישראל גמור ומותר ומצווה לשמור שבת כדת, ואף לדברי הש"ס שלא יחלק, שתלוי הדבר במילה שנאמר אם כבר נימול מותר לשמור שבת, עכ"פ מוכרח לעשות מלאכה ממש שהיא בגדר ישוב העולם, לא כתיבה ומחיקה וכיותר בכתב העמים (עיין או"ח ש"ו סי' י"א) כי יום ולילה לא ישבותו לא נאמר על כתיבה ומחיקה.

(ב) המקושש היה אחר מתן תורה (או ב"ג או בכ' בסיון), שבת שניה אחר מתן תורה כמזכר בספרי פ' שלח לך, שלא שמרו ישראל אלא שבת ראשונה ובשניה חללו. כי קודם מתן תורה לא נאמר להם מחלליה מות יומת. ומה שאמרינן בפ' כל כתבי אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטו כהן אומה ולשון, שנאמר, ויהי ביום השביעי וגו', וכתוב בתורה ויבא עמלק, שם הכוונה על שמירת שבת שנצטוו באלו"ש אל יצאו איש ממקמו, אח אשר תאפו וגו', שנצטוו על מצות שבת דוקא כעשה ולא ככרת ומיתת בית דין עד לאחר מתן תורה. (ובאמת הלשון אלמלא שמרו ישראל לא שייך קודם מתן תורה. אולם לומר אלמלא שבתו ישראל שבת ראשונה אינו מובן, לכן נקט שמרו ישראל, כמו שלא שמרו ישראל אלא שבת ראשונה). ומה שהביא הילקוט פ' שלח לך בשם ספרי זוטא שמקושש היה בשנה ראשונה בכ"א לחודש השני, (צ"ל בכ"ח כמזכר בסדר עולם, ששבת שניה היה בכ"ח לחודש ע"ש); ג' תיבות אלה הם הוספה, ואינם בספרי ואין נכונים. וההוסיפם חשב שמקושש היה בשבת שניה מנתינת שבת באלו"ש, לא כן הדבר, כי אם בשבת שניה אחר מתן תורה, כי קודם מתן תורה לא היו הורגין מחללי שבת כמו שלא עשו יוצאי ללקט המן בכליהם, כי מחלליה וגו' נאמר בסיני. וגם פשט המקרא מורה כן, ויהי ישראל במדבר וימצאו איש הוא מדבר סיני, ושבת שניה ששבתו ברפידיים אינו במדבר (ע' אבן עזרא). גם המבדך את ה' בן איש מצרי היה בזמן ההוא חיכף אחר מתן תורה. ולפי דברי חז"ל שבקש לשבת ולנטע אהלו במחנה דן, אע"פ שדגלים איש על מחנהו לא נאמר אלא תחילת שנה שניה, עם כל זה כל שבט ושבט היה יושב לבדו למשפחתם ולבית אבותם, אף קודם שנצטוו על הדבר הזה כדרך כל הארץ ויושביה. וכן מזכר בפסח מצרים משפחה לבית אב, ובקש בן המצרי לשבת עם מחנה דן. עכ"פ ברור הדבר שהמקושש הי' לאחר מתן תורה, לא בכ"ח א"ר.

ואין ספק בלבי, שגר שמל ולא טבל יש לו דיני ישראל, ודיני נכרי לחומרא דוקא, ודאי אסור להאכילו דבר איסור או להלכישו שעטנז כמו לישראל, ואוסר היין בנגעו ואסור לצרפו למנין כנכרי, ורבים כאלה.

* * *

[הערות המלבי"ד: הנה מדברי הגר"י שווארץ משתמע שמכח ראיתו מהמדרש הנזכר, חזר בו הגאון ר' אשר לעמיל מפסקו עד "שלא היה לו עוד פתחון פה"; אך המעיין בפסקו של הגרא"ל, שנכתב בין אדר תר"ח – זמן המעשה לבין אייר תר"ט – זמן כתיבת חשובת הגר"י עטלינגר, יראה שדברי המדרש הללו היו לפניו, דן בהם ופירשם באופן שאין שום ראי' משם. גם הגר"י עטלינגר שדחה את פסקו של הגרא"ל, לא התייחס כלל לדברי המדרש הללו].

ה

תשובת הרה"ג ר' יעקב חי זריהן זצ"ל רב ואב"ד בטבריה

(נדפס בירחון התורני "המאסף" שנה ח' חוברת א' סימן ב')

נשאלתי מחכם אחד אשכנזי יצ"ו מירושת"ו בתו' שבע"פ, בגר צדק שנתגייר ומל ומחמת שעדיין לא נתרפא ממילתו לא טבל ואירע שב"ק באמצע בין מילה לטבילה, והגר הנז' חפץ לשמור שבת כהלכות גוברין יאודאין, מה הדין נותן, אי שבקינן ליה לשמור שבת דקי"ל גוי ששבת חייב מיתה (הרמב"ם פיר"ד מה' מלכים). והחכם השואל הנז' אמר לי ששאלה זאת עמדה ונשאת לפני רבני ירושת"ו האשכנזים יצ"ו ובכללם היה מע' הרה"ג כקש"ת שמואל סלאנט יצ"ו ועלתה הסכמת מר שמואל יצ"ו הנז' שיעשה מלאכה ביום עש"ק ובליל א' בשבת, ואזי פטיר ועטיר ממ"נ, דאם יש לו דין בן נח, בבן נח הדין הוא דהלילה הולך אחר היום שעבר וא"כ ליל שבת הוא חשוב אצל בני נח תשלום יום שבת, והרי עשה מלאכה ביום ערב שבת, וליל א' הוא תשלום יום שבת והרי עשה מלאכה בתשלום